

MILYEN AZ A SZABAD AKARAT, MELY FELELŐSSÉ TESZ?

SZABADOS ÁDÁM

Általános vélekedés, hogy az ember csak akkor felelős a tetteiért, ha szabad akarata van. Némi igazságot én is látok ebben a gondolatban, de hadd mutassam meg a korlátait is.

Metafizikai értelemben az embernek feltétlenül szabad akarata van, képes döntéseket hozni, nem robot vagy automata. Ha Isten nem adott volna az embernek szabad akaratot, nem vonhatná igazságosan felelősségre a döntéseiért. Isten nem tesz bennünket felelőssé azért, mert nem tudunk a pókokhoz hasonlóan pókhálót szőni, vagy a madarakhoz hasonlóan a levegőben repülni. Ezekre nekünk, embereknek nem adott képességet, ezért nem is kéri számon rajtunk a képtelenségünket. Akarattal viszont felruházott, ezért felelősek vagyunk a döntéseinkért.

Szabad akarat alatt azonban rendszerint azt a fajta akaratot értik, melyet *semmi nem okoz*, hiszen ha az akarat *okozat* lenne – hangzik az érvelés –, már nem lenne szabad. Ahhoz, hogy az akarat ne legyen determinált, kiváltó ok nélkülinek kell lennie, és teljesen semleges állapotban kell a döntéshelyzet elé kerülnie. Csak ez a szabad akarat lehet a felelősség alapja, mondják. Filozófiai nyelven „libertárius” szabad akaratnak szokták ezt nevezni. Az egzisztencialista filozófia hatására ez a felfogás szinte axiómává vált a nyugati kultúrkörben, az ebből eredeztetett szabadságfogalom a hollywoodi filmek és rajzfilmek egyik fő motívuma. Az ember felelős a sorsáért, mert akaratát semmi nem determinálja. Egy időben én is így gondolkodtam az akarat szabadságáról és a felelősségről, míg – főleg Augusztinus, Luther és Jonathan Edwards írásain és bibliamagyarázatain keresztül – meg nem értettem, mennyire komoly problémák vannak ezzel a megközelítéssel.

Most tegyük félre azt a filozófiai problémát, hogy vajon Istenen kívül van-e ok nélküli valóság. Inkább konkrétan azt a kérdést vessük fel, hogy lehetséges-e olyan emberi döntés, melynek nincsen oka. Tegyük fel, hogy egy útkereszteződésnél állok. Hogyan döntök el, hogy jobbra vagy balra megyek-e? A döntés nyilván azon fog múlni, hogy merre szeretnék inkább menni. Ha jobbra, akkor jobbra megyek. Ha balra, akkor balra megyek. Ha nem szeretnék jobbra menni, de tudom, arra kell mennem, akkor azért fogok jobbra menni, mert jobban szeretném azt tenni, amiről tudom, hogy tennem kell, mint annak az ellenkezőjét. De természetesen a fordítottja is igaz lehet: balra megyek, mert jobban szeretnék balra menni, mint a kötelességemet teljesíteni. Ezzel a példával oda akarok kilyukadni, hogy az akaratunkat a vágyaink befolyásolják.

De tegyük fel, hogy a vágyaim pontosan egyforma erősek azzal kapcsolatban, hogy jobbra vagy balra menjek-e. Hogyan döntök ebben a helyzetben? Tudok-e dönteni? Egyszer egy barátom nem tudta elhatározni, felhajtson-e a felüljáróra vagy a mellette lévő úton menjen-e. Először jobbra rántotta a kormányt, majd balra, majd megint jobbra, majd balra, végül le kellett állnia, mert kis híján a felüljáró korlátjának ütközött. Ha egyik irányba

sincs erősebb vágy bennünk, nem tudunk dönteni. Ha viszont mégis valahogy döntünk, miben különbözik az így meghozott döntésünk a véletlentől?

És itt van a lényeg. A döntéseinkért csak akkor vagyunk felelősek, ha azok a szívünk vágyait tükrözik. A döntéseink néha külső kényszerek miatt kevés opcióra redukálódnak, olyankor azért vagyunk felelősek, ami a mi részünk a döntésből. Bonyolult élethelyzetek előállnak, de az mindig igaz marad, hogy a felelőségünk a szívünk állapota miatt áll fenn. Éppen azért vagyunk a döntéseinkért felelősek, mert azok azt mutatják meg, hogy mi van a szívünkben! Az akaratunk az okozat, a szívünk az ok. Jézus ezt úgy fogalmazta meg, hogy „amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj” (Mt 12,34). Azt is mondta, hogy „a szívből származnak a gonosz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, paráznaságok, lopások, hamis tanúskodások és az istenkáromlások.” (Mt 15,19) Az ok nélküli akarat nem létezik. Az akaratunkat a szívünk állapota befolyásolja.

Ebből adódik aztán a másik probléma is. A Biblia szerint a szívünk nem semleges, tehát az akaratunk sem az. Nem véletlenül nem találjuk a „szabad akarat” kifejezést a Bibliában. Akaratunk van, de az morálisan nem szabad. Nem Jonathan Edwards vagy Luther volt az első, aki az akarat szolgátságáról írt, és nem is a Pelágiusszal vitatkozó Augusztinus. Edwards, Luther és Augusztinus Pál apostol lábainál tanultak teológiát. Pál azt írja a római gyülekezetnek: „Mert amikor *rabszolgái* voltatok a bűnnek, szabadok voltatok az igazságtól. De milyen gyümölcsöt termett ez akkor nektek? Bizony, most szegyenkeztek miatta, mert ennek vége a halál!” (6,20-21) Később hozzáteszi: „A test törekvése halál, a Lélek törekvése pedig élet és békesség, minthogy a test törekvése ellenségeskedés Istennel, mert az Isten törvényének nem veti alá magát, és *nem is tudja magát alávetni.*” (8,6-7) Az ember szíve és akarata nem semleges és morálisan nem szabad, hanem a bűn rabszolgája. Jézus már Pál előtt tanította ezt: „Bizony, bizony, mondom néktek, hogy aki bűnt cselekszik, a bűn rabszolgája.” (Jn 8,34) Ezért „a Lélek az, aki megelevenít, a test nem használ semmit” (Jn 6,63). „Ami testtől született, test az, és ami Lélektől született, lélek az. Ne csodálkozz, hogy ezt mondtam neked: Újjonnan kell születnetek.” (Jn 3,6-7)

Paul White dzsungeltörténeteit valószínűleg sokan ismerik. Az egyik történetben a kismajom saját hajánál fogva próbálja kihúzni magát a mocsárból, de csak egyre mélyebbre süllyed. Ilyen a szívünk állapota az újjászületés előtt. A szívét senki nem tudja kihámozni a bűnből, hogy az akarata szabadon Istent választhassa. Csodára van szükségünk ehhez: a szívünk körülmetélésére. Ha hívők vagyunk, éppen ez a csoda az, amit Isten a kegyelméből megtett velünk (Róm 2,28-29; Kol 2,11.13), hogy teljes szívből segítségül hívhassuk az Úr nevét! Akivel ez nem történt még meg, az azért nem hívja (még) segítségül az Urat, mert igazából nem is akarja (még) ezt. Az ő akarata ellenkezik a döntéssel, nem Isten akadályozza benne. Lehet, hogy időnként vágyik rá, de más vágyai egyelőre erősebbnek bizonyulnak.

A döntéseinkért azért vagyunk tehát felelősek, mert azok a szívünket tükrözik, nem azért, mert semleges, ok nélküli elhatározások lennének. A döntéseinkért akkor is felelősek vagyunk, ha a bűneink miatt nem tudunk

máshogyan dönteni, csak Isten akaratával szemben. Ez a tény nem a felelősségünket, nem is a dönteni képes akarat létét, sokkal inkább az akaratunk morális szabadságát kérdőjelezi meg. Amiért szintén felelősek vagyunk, hiszen akaratunkat saját bűneink kötik gúzsba, hacsak maga Isten – kegyelemből – szabaddá nem teszi.